

ЛИТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 тт. – Т. . – М., 1983-1986.
2. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М., 1976.

УДК 371.4:371.132

АНТОН МАКАРЕНКО ПРО ВАЖЛИВІСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Л.О. Хомич
(Київ)

У статті проаналізовані основні ідеї А. Макаренка щодо професійної підготовки майбутнього вчителя. Не втратили значення його настанови про психолого-педагогічну підготовку у вищих педагогічних навчальних закладах, зокрема важливість вивчення: психіки дитини, проблем організації колективу та виховної роботи, педагогічної техніки, майстерності та взаємодії з дітьми.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка вчителя, дитина, колектив, виховання, педагогічна майстерність, педагогічна взаємодія.

В статті розкриваються основні ідеї А. Макаренка о професійній підготовці майбутнього вчителя. Не втратили значення його настанови о психолого-педагогічній підготовці в вищих педагогічних навчальних закладах, в частині, важливість вивчення: психіки дитини, проблем організації колективу та виховної роботи, педагогічної техніки, майстерності та взаємодії з дітьми.

Ключевые слова: психолого-педагогическая подготовка учителя, ребенок, коллектив, воспитание, педагогическое мастерство, педагогическое взаимодействие.

A. Makarenko's basic ideas about vocational training the future teacher reveal are discussed in the article. Have not lost value of its manual about psychological and pedagogical training in the maximum pedagogical educational institutions, in particular importance of studying: mentalities of the child, problems of the organization of collective and educational work, pedagogical technical, skill and interaction with children.

Key words: psychological and pedagogical training, child, collective, upbringing, pedagogical technical, pedagogical interaction.

В Україні система вищої освіти реформується в умовах економічної кризи, швидкої зміни панівного раніше світогляду, політичних та економічних структур нашого суспільства, побудови незалежної держави і відродження національної культури. Усе це відбувається на зламі епохи, що є найкращим часом для того, аби реалізувати в новій трактовці задуми минулої епохи.

Історичний досвід переконує, що метою освіти у вищій школі є людина, її внутрішній світ, здоров'я – фізичне, моральне, інтелектуальне, естетичне. Виховувати людину в людині, пробуджувати й культивувати в ній силу людського духу і буття – ось цінності, які повинні бути в центрі уваги теорії

і практики вищої освіти. Отже, основний ціннісний орієнтир у діяльності вищого навчального закладу – особистість студента, його людський потенціал – духовно-моральний, інтелектуально-творчий, фізичний, естетичний.

Учитель – безпосередня виробнича сила суспільства. Він виконує важливу соціальну функцію – духовно відтворює людину, отже, й суспільство. Це не тільки професія, покликання якої трансформувати знання, це висока місія творити особистість, утверджувати людину в людині. У наш час потрібна яскрава творча особистість вчителя, який опанував досягнення науки про людину і закономірності її розвитку, нові педагогічні технології й мистецтво спілкування.

Глибокі за змістом педагогічні ідеї про особистість, ідейну спрямованість і суспільні функції вчителя висловив А. Макаренко. Він зазначав, що в нього немає наукових праць з педагогіки, але є свій педагогічний досвід, на основі якого сформувалася певна система поглядів, котрі завжди зорієнтовані на головні практичні проблеми суспільного буття.

Найважливішими якостями педагога, на думку А. Макаренка, є авторитет, який ґрунтується на всебічній ерудиції та моральній чистоті, гуманізм і педагогічний такт, делікатність та твердість волі, любов та вимогливість до дітей. Відповідно у статті «Деякі міркування про наших дітей» (1935 р.) А. Макаренко пише про необхідність організації підготовки вчителів у педагогічних закладах в таких напрямках: а) забезпечити майбутнім спеціалістам широку освіту незалежно від профілю; б) студентам потрібно давати не тільки спеціальну освіту, а й спеціальне виховання; в) особливу увагу слід приділяти проблемам сімейного виховання. Вони є актуальними для сьогодення, особливо у контексті психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Перш ніж проаналізувати основні педагогічні ідеї видатного педагога, необхідно окреслити зміст поняття “психолого-педагогічна підготовка”.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що ефективність формування особистості майбутнього вчителя забезпечується цілісною системою психолого-педагогічної підготовки, а термін “психолого-педагогічна підготовка” передбачає формування психолого-педагогічних знань, практичних умінь під час навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної наукової роботи студентів у вищому навчальному закладі [3]. У відповідності до кожного з названих компонентів психолого-педагогічної підготовки проаналізуємо актуальні для сьогодення ідеї А. Макаренка.

Питання змісту психолого-педагогічної підготовки він висвітлював у доповіді «Мої педагогічні погляди» [1, с. 35-58] на літературно-педагогічному вечері у Харківському педагогічному інституті в березні 1939 р., а також у статті «Про мій досвід» [1, с.58-69]. Антон Макаренко розглядав виховання і навчання як цілісний процес, а педагогіку – найбільш діалектичною, рухливою, дуже складною і різноманітною наукою, висловив побажання відносно вдосконалення курсу педагогіки.

Макаренкознавці відзначають, що А. Макаренко критично ставився до традиційної педагогіки і був новатором інтенсивної педагогіки. Його науково-педагогічна спадщина збагатила педагогічну науку, зокрема: педагогічною

логікою; теорією колективу; теорією про педагогіку прямої та паралельної дії; індивідуальним підходом до вихованців; необхідністю трудового виховання; організацією позанавчальної й позашкільної діяльності; знаннями про фізичну культуру, виховання моралі та естетичного виховання тощо [5].

Водночас педагогічна спадщина видатного педагога містить цінні психологічні погляди та ідеї. Він мріяв про створення системи психологічної науки, здатної озброїти знаннями законів формування особистості, висловлював глибокі думки щодо вивчення психіки дитини, яку досконало знав, вмів використовувати різноманітні прийоми проникнення в духовний світ своїх вихованців. А. Макаренко розумів їхні почуття за поглядом, рум'янцем ніяковості, за увагою, за голосом, стрибками після зустрічі. Головною передумовою успішного виховання дітей видатний педагог уважав організацією спеціальної діяльності, заснованої на індивідуальному підході. Можна констатувати, що він зробив значний внесок у теорію педагогічної психології, особливо що стосується психології виховання.

Для реалізації мети навчально-виховного процесу в сучасному педагогічному закладі теж недостатньо забезпечувати традиційний підхід під час структурування змісту психолого-педагогічної підготовки, що включає здебільшого спеціальні професійні знання. У змісті навчання мають бути й такі компоненти: основні терміни і поняття, без яких не можна засвоїти навчальну дисципліну; педагогічні процеси і явища, без яких важко сформулювати переконання; основні принципи і закономірності, що розкривають суть педагогічних процесів і явищ, об'єктивні зв'язки між ними; провідні ідеї педагогічної науки, які широко застосовують на практиці; ціннісні орієнтири особистості, що відображають соціальний досвід емоційно-ціннісного відношення до дійсності. Зміст психолого-педагогічних дисциплін настільки взаємозв'язаний і взаємозумовлений, що єдино правильним шляхом є їх внутрішня і зовнішня інтеграція, котра усвідомлюється як процес поєднання і зближення окремих частин в єдине ціле.

А. Макаренко вважав, що в педагогічних інститутах майбутніх вчителів треба готувати насамперед до виховної роботи. Перш за все, наголошував він, «необхідно виховувати педагогів, а не тільки давати їм освіту. Яку б освіту ми не надали педагогу, але якщо ми його не виховаємо, то у такому разі, слід розраховувати тільки на його таланти» [1, с.23]. З цією метою, відмічав він, потрібно запровадити обов'язковий предмет про постановку голосу вчителя як важливого «інструменту» педагога, а також проводити практичні заняття і вправлятися з різних аспектів виховної роботи.

Він непокоївся, що в педагогічних вищих навчальних закладах мало уваги приділяють навчання педагогічної техніки. Майстерність вихователя, на його думку, не особливе мистецтво, для якого потрібний талант, а спеціальність, якої треба навчати так само, як лікаря чи музиканта лікувати або грати. А. Макаренко зазначав, що в інститутах треба вчити таких «дрібниць», котрі часто мають вирішальне значення: як стояти, сидіти, піднятися із стільця, з-за столу, як підвищити голос, посміхнутися, глянути тощо. Його поради

використано в курсі “Основи педагогічної майстерності”, почали читати в Полтавському педінституті на початку 80-х років, а згодом і в інших навчальних закладах України.

Новою стратегією психолого-педагогічної підготовки є розвиток у людини здібностей до творення іншого, а через це – і до самовдосконалення. Тому вчитель може пройти у своєму професійному становленні кілька рівнів, зокрема:

1. педагогічної умілості, що є основою професіоналізму вчителя, без якої неможливо працювати в школі; вона базується на достатній теоретичній і практичній підготовці, що забезпечується навчальними закладами і вдосконалюватиметься в школі;

2. педагогічної майстерності – тобто доведеної до високого ступеня досконалості навчаючої і виховуючої умілості, що відбиває особливу відшліфованість методів і прийомів використання психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу;

3. педагогічної творчості, яка характеризується включенням у навчально-виховну діяльність тих чи інших методичних модифікацій, раціоналізації прийомів і методів навчання й виховання;

4. педагогічного новаторства – найвищого рівня професійної діяльності вчителя, який органічно включає висунення і реалізацію нових, прогресивних ідей, принципів і прийомів у процесі навчання і виховання й суттєве підвищення його якості [2].

А. Макаренко наголошував на необхідності поглиблено вивчати проблеми колективу: що таке колектив, його структура і функції, органи і стиль. Стверджував, що найважливішими уміннями педагога є керівництво дитячим колективом та спрямування його діяльності. Важливим є те, що вихователь не повинен стояти над колективом, а має бути його учасником.

Він акцентував увагу на тому, що соціальні функції вчителя зумовлюють його творчість, а суспільний розвиток визначає конкретну мету і завдання, які стоять перед педагогом у плані виховання й навчання підростаючого покоління. Радив вихователям ознайомлюватися з досягненнями сучасної науки, систематично працювати над собою, постійно вдосконалювати свою майстерність, бо тільки за таких умов вони зможуть озброїти учнів знаннями, сприятимуть формуванню в них наукового світогляду.

А. Макаренко вважав виховання самостійною функцією вчителя. Головне, на його думку, уміти знайти реальні шляхи залучення дитини до різних суспільних справ, участь в яких зробила б її творцем, а не пасивним свідком подій реального життя. Це великою мірою залежить від організаторських здібностей, натхненної творчості і фантазії педагога. Він протестував проти перетворення вчителя на виконавця настанов і команд зверху, говорив про необхідність формування творчої особистості кожного педагога. У цьому контексті в сучасних умовах важливе значення має формування педагогічної творчості. Ряд авторів стверджують, що педагогічна творчість – це оптимальна реалізація певних конструкцій моделей учительської діяльності на основі

соціального замовлення і логіки розвитку педагогічної науки. Вони зазначають, що педагогічний процес завжди творчий, тому що ніколи не можуть збігатися умови, завдання і способи педагогічного впливу вчителя, можливості сприймання учнів, рівні готовності до співпраці як з одного, так і з іншого боку, отже, в яких би умовах та обставинах він не здійснювався б, – завжди це творчий, неповторний процес, що впливає на особистість учителя і учня [4, с.11]. Такої ж думки дотримувався видатний педагог.

Цінними є думки А. Макаренка про самовиховання і самоосвіту. У статті «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду» [1, с.18-35] він підкреслював, що навіть не маючи таланту, можна досягти професійної майстерності, працюючи над собою. Видатний педагог виходив із відомого положення про те, що людина досконало володіє передусім тими знаннями, під час опанування яких виявляла самостійність, творче мислення; на основі фактів, їх порівняння, аналізу й синтезу робила узагальнення, висновки, застосовувала набуті знання на практиці.

Важливими компонентами педагогічної діяльності, як відомо, є відносини між учасниками навчально-виховного процесу. А. Макаренко виробив, застосував і перевіряв на практиці систему взаємин. У нас, зазначав він, часто не розуміють того, що дитина в школі неодмінно громадянин, який має певні обов'язки перед суспільством. Десятирічну дитину він називав товаришем, особливо коли звертався до неї в справі, і вважав такий стиль серйозним, справжнім, діловим, пов'язаним з естетикою поведінки. Неабиякого значення надавав тактовності наставників. Педагогічний такт – це вияв поваги і любові до учнів, ввічливість, уважність, довір'я, доброзичливість, щирість, розуміння їх психічного стану, витримка і вміння застосувати до учнів найдоцільніші засоби педагогічного впливу. Такі якості в сучасних умовах сприяють реалізації педагогіки співробітництва, тобто суб'єкт-суб'єктних відносин у навчально-виховному процесі як школи, так і вищого навчального закладу. А. Макаренко настійно радив учителям, не забуваючи про душевну теплоту, ласку, увагу, ставити до учнів сильні вимоги. Його настанова – якомога вища вимогливість до вихованця, якомога більше поваги до нього – залишається актуальною і в наш час.

Головним завданням сучасної школи є реалізація особистісно-орієнтованої моделі освіти. У зв'язку з цим постає питання про підготовку вчителя, здатного здійснювати його в навчально-виховному процесі. Формувати такого вчителя потрібно в середовищі, для якого характерні високогуманні відносини між викладачами і студентами навчального закладу, в умовах реалізації ідей педагогіки співробітництва. Педагогіка співробітництва спрямована на формування високогуманних відносин між суб'єктами педагогічного процесу; організацію навчального процесу, який би забезпечував творчий розвиток майбутнього спеціаліста; індивідуалізацію і диференціацію навчання у вищому навчальному закладі; на формування творчого колективу студентів; співпрацю між педагогами і студентами.

А. Макаренко акцентував увагу на важливості цілеспрямованої, узгодженої діяльності вчителів. Тільки єдність педагогічних вимог, що повинна проймати всі ланки навчально-виховного процесу, форми діяльності учнівського і педагогічного колективів, сім'ї і громадськості, котрі ґрунтуються на принципі високої вимогливості до учнів і поваги до них, — тільки така єдність забезпечує успіх формування гармонійно розвиненої творчої особистості.

Отже, характеризуючи майбутніх вчителів, педагог наголошував на тому, що вони повинні бути організованими, вольовими і стриманими, добре фізично розвиненими, всебічно культурними, ввічливими, охайними, знати літературу, мистецтво, музику.

Проаналізовані педагогічні ідеї А. Макаренка щодо психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя склалися на основі реального життєвого досвіду, вони мають тісний зв'язок з життям, і тому їх необхідно використовувати в сучасних умовах реформування системи професійної підготовки вчителя. Саме цей аспект є перспективним для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. О воспитании молодежи: Сборник избранных педагогических произведений / Под общ. ред. Г.С. Макаренко. — М., 1951.
2. Харламов И.Ф. О педагогическом мастерстве, творчестве и новаторстве // Педагогика. — 1992. — №7-8. — С.11-15.
3. Хомич Л.О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів // Педагогіка і психологія. — 1999. — № 1. — С.104-110.
4. Шевченко П.И., Красовский Б.Д., Дмитрик И.С. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству. — К., 1992.
5. Ярмаченко М.Д. А. Макаренко і світова педагогіка ХХ ст. // Педагогіка і психологія. — 1998. — № 1. — С.5-12.

УДК 371.4.013.42-053.6

ПРОБЛЕМА СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЁЖИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ А.С. МАКАРЕНКО

Н.Ф. Голованова
(Санкт-Петербург,
Россия)

Розглядається соціалізуючий аспект виховної системи А.С. Макаренка. Продемонстровано, що, не застосовуючи самого терміну „соціалізація”, А.С. Макаренко чітко виділив механізм дії виховання, паралельного щодо широких соціальних впливів. Підкреслене значення формування колективістської соціальної установки для розвитку виховуючого колективу.

Ключові слова: соціалізація, виховання, стосунки, соціальне середовище, культура, цінності, паралельна педагогічна дія, виховуючий колектив.

Рассматривается социализирующий аспект воспитательной системы А.С.Макаренко. Показано, что, не используя сам термин «социализация»,